

IRODALOM.

La moral anglaise contemporaine. Moral de l'utilité et de l'évolution. Par M. Guyan. II. ed. Paris; 1885. XII. 432. — A review of the systems of ethics founded on the theory of evolution. By C. M. Williams. London; 1893. XV. 581.

Ismeretes tünemény a philosophia fejlődésében, hogy ismereteinknek egyes ágai, melyek eleinte a philosophia körében mint annak kiegészítő részei tárgyaltattak, tőle elválnak és pozitív tudományokká alakulnak, olyan tudományokká, melyeknek legfőbb tételeit mint igazakat és bebizonyítottakat általában elfogadják. Úgy hiszem, hogy nem csalatkozom, ha azt mondom, hogy ilyen pozitív tudományyá alakuló processusban van most a psychologia és ethika, hogy talán nem késő jövőben a psychológiát és ethikát oly pozitív szellemben fogják művelni és tanítani, mint most akár a természettant és vegytant. Ezt a processust vélem észrevehetni az ethikában és pedig a XIX. század angol utilitarianismusában és evolutionalismusában, mely utóbbi némi kapcsolatot állít fel az intuitio előbbi angol iskolájával. A fentebb említett két mű éppen az angol utilitarianismust és evolutionismust ismerteti és bírálja és ezen szempontból igen fontos olyanokra nézve, kik a mostani ethikai mozgalmakat akarják tanulmányozni.

Mindkét műnek belső szerkezete annyiban megegyező, hogy mindkét szerző a műnek első részében több angol ethikusnak nézeteit *tőle telhető hűséggel* kivonatolva adja elő, s a második részben azoknak bírálatába bocsátkozik; a különbség csak az, hogy Guyan ellenkező ethikai állásponton van, mint a tőle megbírált angol írók, Williams pedig az evolutionismusnak hive és így a tárgyalt íróknak alapelveit mint helyeseket elfogadja.

Guyan a következő írókról emlékszik meg: Bentham, Owen, Mackintosh, James Mill, Stuart Mill, Grote, Bain, Bailey, Lewes, Sidgwick, Darwin, Spencer, Clifford, Barrat és Stephen. Ezek közt legrészletesebben foglalkozik Benthammal, Stuart Millel és Spencerrel; a bírálatban is leginkább e három említett íróval foglalkozik, bírálja pedig őket négy erkölcsi alapkérdés szempontjából, az etikai módszer, etikai cél, etikai kötelesség és etikai sanctio szempontjából. Guyan szerint az inductio etika egyik alapnézete a következő: 1. a természet teremti és kormányozza az ést; 2. felemeli azt tapasztalatok által az érzéki tényről a gondolat magaslatára; 3. azt, minek lennie kell, abból származtatja, a mi van. Azon etikai módszernek, melynek híve ő maga, ellenben egyik alaptétele az, hogy a látható természet még egy mysteriosus-féle elvvel pótlendő, mely a keresett valódiságnak mintegy végső szava. A valódiság egy bizonyos eszményre törekszik, melyben igazi magyarázatát leli (la réalité aspire vers un idéal, on elle trouve s a vrai explication, 201. l.). Az angolok a valódiságot a külső természetben keresik, mely a lelket formálja. Bain a lelkiismeretről ekképen szól: Azt állítom, hogy a lelkiismeret a külső kormánynak utánzása mi bennünk. (I maintain that Conscience is an imitation within ourselves of the government without us. B. Emotions and Will 3. kiad. 285. l.) Ellenkezőleg Guyan szerint a lelkiismeretnek alapja intelligentiánk, erkölcsi érzelmeink, *de kiválóképen jóakarattunk*. «Lelkiismeretünk és jó szívünk távol van attól, hogy másolat legyen, inkább maga a minta; szerinte alakítja az ember cselekvéseit. Erkölcsi érzelmeinkben találja principiumát a külső auctoritás, ez bizonyos tekintetben nem egyéb, mint „facsimiléje” ennek.» (252. l.) Ime a teljesen ellenkező szempontok. — Az erkölcsi célét illetőleg Bentham, úgy látszik, tisztán hedonistikus elveket vall, és ezeket a francia ismertető meggyőzően megczáfolja. Bárkicsoda foglalkozzék a hedonizmussal, mint erkölcsi alapelvel, igen ajánlhatom a munka ezen részét (213—254. l.) tanulmányozásul. Stuart Millnek czáfolgatása már nem annyira sikerült. Nézetem szerint még kevésbé sikerült Spencernek megczáfolása. Az író nem veszi kellően tekintetbe azt a különbséget, melyet Spencer a relativ és absolut erkölcsstan közt tesz. Az igaz, hogy a francia mű 1885-ből való, midőn Spencer erkölcsstanát részletesen még ki nem fejtette, de a fentebb említett különbséget Spencer a

«Social Staties»-ben évekkal azelőtt már eléggé kifejtette. Ha szerző ezen különbségét folyvást szem előtt tartotta volna, akkor észreveheti, hogy Spencer sokat aláír, a mit ő czáfolatúl hoz fel ellene, hogy tehát sokszor szélmalmok ellen küzd. Igen megfontolandó szavak, melyeket Courcelle-Seneuil mond: L'homme naissant pour vivre, la vie est sa fin. Par conséquent, ses actes peuvent être jugés bons ou mauvais selon qu'ils tendent à la conservation et à l'accroissement de la vie, on, au contraire, à la diminution et à la destruction de la vie dans l'humanité. La vie dans l'humanité sera donc le critérium du bien et du mal. E szavak képezik, mint látni fogjuk, Spencer absolut ethikájának alapeszméjét. A mi az erkölcsi kötelességérzetet illeti, a francia író nem méltányolja eléggé Stuart Mill tanát az indissoluble associations-ról. Guyan többször fősúlyt fektet azon érvre, melyet a (295. l.) is kifejez, hogy t. i. azon pillanatban, midőn kifejtettük, hogy az erkölcsi kötelességérzet, ilyen indissoluble association-en alapszik, ezen indissoluble association hatását meg is semmisítettük és az erkölcsi kötelességérzetet legalább gyöngítettük. Nem igaz! Éppen az az indissoluble association jelleme, hogy, bárha keletkezését theoretice megmagyaráztuk, az association practice mint *indissoluble* megmarad és hatásából, erejéből mitsem veszít. Guyan épp oly tarthatatlanoknak tartja az angolok tanait az erkölcsi sanctióról. Az angol bölcselek az erkölcsi érzelmek és elvek pszichologiai fejlődésére fordítják legfőbb figyelmüket és ilyen módon akarják az erkölcsi kötelességet és a sanctiót leszármasztatni, e kutatásokban a környezetre és különösen a társadalmi környezetre fordítják legfőbb figyelmüket, ők, hogy úgy szóljak, az erkölcsiségnek természettudományát pszichologiailag akarják létesíteni minden metaphysikai suppositio nélkül. Guyan ilyen metaphysikai suppositiot nélkülözhetetlennek tart. «Úgy látszik, hogy a következtetést a következő alakban állíthatnók fel: tiszta tudományos tények segítségével és minden metaphysikai hypothesis nélkül, csupán egyszerű tényekre, erkölccstant alapítani nehéz.» (371. k. l.) Mi legyen azon metaphysikai hypothesis, arra a következő tétel felel: «Azon fogalom (conception), melyet magamnak a külső jóról alkotok, változó lehet; az, melyet a jó akaratról alkotok, állandó (fixe). Vajjon az emberi akarat ilyen vagy amolyan módon nyilatkozik-e meg, oly kérdés, melynek semmi köze nincsen moralitásunkhoz, a lényeg az, hogy meg-

nyilatkozzék. Hogy akarjak, hogy erkölcsileg akarjak, hogy a többi emberek szintén képesek legyenek erkölcsileg akarni, szigorúan véve a dolgot, ez elég, a többi legalább másodrangú.» (389. l.). A francia író, úgy látszik, maga érezte, hogy ez vékony egy alap, melyre az erkölcsstan tágas épületét nem építheti fel, ő még egy legfőbb eszményt keres, mely felé az erkölcsi jóakarát az idők folyásában ösztönszerűleg törekszik: ezen legmagasabb eszmény nem egyéb, mint a tökéletesedésnek legnagyobb fokú fejlődése, «mert fejlődni, a tökéletességre törekedni, mi a legmagasabb szabadsággal egyenlő, ez lényegében annyit jelent, mint élni. Az élet és a moralitás mintegy merész synthesis által így átkarolva volnának.» (381. l.) Lám, mint alább látni fogjuk, mily közel járt Guyan Spencerhez ethikai nézeteiben. Jellemző Guyannak azon alapnézete, hogy ezen erkölcsi jóakarát, mely a tökéletesedésre törekszik, az emberben eredetileg már megvolt és megvan, és hogy a vadembereknél csak a külső akadályok miatt nem nyilatkozhatik meg tisztán, de hogy a műveltség fejlődésével ez akadályok mindinkább eltűnnek. Épp azért, mert a jóakarát eredetileg már megvan bennünk, erkölcsileg kötelezetteknek érezzük magunkat, ebben van az erkölcsiségnek sanctioja.

Égészen más alapon áll C. M. Williams fentebb említett műve. Az írók, kiknek erkölcsi nézeteit műveikből készült, lehető hű kivonatban közli, a következők: Darwin, Wallace, Haeckel, Spencer, Fiske, Rolph, Barrast, Stephen, Carneri, Höföding, Gizycki, Alexander, (Ree). Az írók ezen sorában nemcsak szigorúan vett bölcselők szerepelnek, hanem olyan férfiak is, kik inkább természet-tudósok, továbbá nemcsak angolok és amerikaiak vannak e névsorban képviselve, hanem németek is és egy dán író. Ezen írók közt a szigorúan vett természeti tudományok vívmányaiból indulnak ki Darwin, Wallace, Haeckel és némileg Rolph. Az ethikának alapját az állatok ösztönében, de sőt éppen a szervezet sejtjében keresik. Még a növénytől sem tagadhatjuk el, hogy van lelke, állítja Haeckel. Mind annak, mi érzékiséggel bírván behatásokra visszahat, van lelke, de sőt minden anyagnak van lelke; az antithesis az élettelen és élő anyag közt tarthatatlan. A mi az ethikát magát illeti, annak alapját az állatok társadalmi ösztönében találja. Ő már az állatok ösztönében véli észrevehetőnek az erkölcsi köteleességérzetnek csiráit, mely csira maga fejlődésnek eredménye. Egy másik csoportot képeznek Spencer, Herbert és

követői Fiske és Stephen; ez utóbbi a *Science of Ethics* című művében sok oly ethikai kérdést tárgyal Spencer szellemében, melyekről Spencer a maga munkájában csak mellékesen szól. Rendszeres, kidolgozott ethikákat találunk Spencer, Stephen, Höfding, és Gizycki műveiben.

Williams saját megjegyzéseit az előbbi írókhoz a következő címek alatt adja: 1. a fejlődés fogalma (concept); 2. az intelligentia és a cél (end); 3. az akarat; 4. a gondolatnak, érzésnek és akaratnak viszonya egymáshoz a fejlődés szempontjából; 5. az egoismus és altruismus a fejlődésben; 6. a lelkiismeret; 7. fajunknak erkölcsi fejlődése megvilágítva a történelem adatai által, (igen érdekes egy fejezet); 8. a fejlődésen alapuló ethikai vizsgálódásoknak eredménye; 9. az eszmény és elérésének útja, módja. Bárhol nyissuk fel Williams művét és olvassunk benne, az mindenütt érdekes, habár azt a hatást tette reám, mintha az ember többször a fáktól nem látná az erdőt. A műnek gazdag tartalmából csak pár fontosabb megjegyzést akarok kiválasztani. Úgy látszik, hogy Williams-re egyéb munkák közt Th. Fechnernek következő műve tett nagy hatást: *Einige Ideen zur Schöpfungsgeschichte der Organismen*, melyhez Petzoldnak és többeknek megjegyzései járulnak. Hogy kevés szóval éljek, mondja Fechner, az olyan állásoknak és mozgásoknak egymáshoz való viszonyait, melyek rendes időszakokban, azaz egyenlő időközökben visszatérnek, és melyek részecskéikben anyagi rendszert képeznek . . . állandó viszonyoknak nevezemi ilyen viszonyoknak egyik szélsőségeül tekintendők azon esetek, melyekben a részecskék vagy tömegek egymáshoz való viszonyukban nyugalomban vannak, — ezt abszolút stabilitásnak nevezhetnők; míg a részecskéknek vagy tömegeknek végtelen széjjelfutása mindenféle irányban az ellenkező szélsőséget képezhetné, — az abszolút instabilitást. Nem szólhatunk abszolút, hanem csak teljes stabilitásról oly esetekben, midőn mozgásnak ugyan van helye, ez azonban állandóan és teljesen egyenlő időközökben a részecskéknek vagy tömegeknek ugyanazon viszonyait hozza létre, akár ezeknek helyét vegyük tekintetbe, akár a mozgásnak sebességét és irányát, meg a sebességnek és iránynak változását . . . Az abszolút és teljes stabilitáshoz csatolható egy harmadik eset, t. i. a teljes stabilitáshoz való kisebb-nagyobb közeledés, — ezt megközelítő (approximate) stabilitásnak nevezhetnők, — például szolgál

hatnának naprendszerünk főbb testeit. Fechnernek a rendszerek stabilitásáról szóló ezen megkülönböztetéséhez hozzájárulhatnak Petzoldnak észrevételei a törekvésekről és azok összefutásáról (a tendenciákról és competiciókról), Erők, melyek egy és ugyanazon pontba összefutnak kompetálnak; a létért való harc az competiciónak csak egyes esete. Másrészt a törekvés épp oly kevésbé tűnhetik el, a megfelelő compensatio nélkül, a mint az az erőkkel nem eshetik meg, — akár erősítse, akár gyöngítse a törekvés a többieket, vagy sem. Az egy pontban összefutó törekvések megmaradásáról (conservation) való tétel az erőknek megmaradásáról szóló tételhez mint minősítő tétel járulhat. Midőn tehát a létérti harcznak hatását, vizsgáljuk a törekvéseket is számba kell venni; mindegyik megtartja teljes erejét az összetalálkozás után is, habár nincsen meg mindig a látszata. De nem mindenik törekvés fut össze egy pontba, csak néhányan, és ezek határozzák meg a fejlődés irányát. Mentül kevésbé szállanak szembe egymással e találkozó törekvések, annál kevésbé fog eredőjük iránya az alkotó törekvések irányától eltérni. A fentebbi tétellel, mely szerint az egymással szembeszálló törekvések maguk ugyan nem vesznek el, összetalálkozásuk után nem semmisülnek meg, csak látszatjuk nincsen, függ össze Du-Prelnek azon tétele, hogy a mechanikai erőknek minden rendszerében, ezek egymáshoz való alkalmazkodásának kell létesülnie az által, hogy az immanens ellentétek kiküszöböltetnek. Ime rövid vonásokban azon mód, miképen akarják a philosophusok és kivált a természettudósok az egyensúly és alkalmazkodás tanát mechanikai alapprincipiumoktól leszármaztatni és kimutatni, hogy ezek természeti alaptörvényeknek folyományai. Nos, az evolutionista ethika rendszerében is az egyensúlyról és alkalmazkodásról szóló tan nagy szerepet játszik; ezen rendszer szerint az ethikai tünemény a lapjában ugyanaz, csak bonyolultsága és az összehatóerők minősége szerint különbözik a fentebbi egyszerűbb tüneményektől. Világos, hogy ezen szempontból az evolutionista ethika rendszerének kifejtésében természettudományi alapokat keres.

Williams még egy tételre fektet nagy súlyt és nézetem szerint jogosan. Vannak, kik azt tartják, mintha az ember erkölcsi fejlődésében csak dispositióitól és a környezetétől függne, ő maga pedig az általános erkölcsiség fejlődésében csak passiv tényező volna, melyre ráhatások történnek, míg ő a maga részéről a kör-

nyezetre vissza nem hat és azt nem módosítja. Bain fentebb idézett szavai a lelkiismeretről igen megközelítik e felfogást. Ez egyoldalú felfogás; itt nemcsak hatásról kell szólni, hanem kölcsönhatásról, nem egy factorral van dolgunk, hanem kettővel. A természet-tanban is található ezen egyoldalú de megbocsájtható felfogást. Ha követ dobunk a levegőbe, azt mondjuk, hogy a föld vonzza, pedig azt kellene mondanunk, hogy nemcsak a föld vonzza a követ, *de a kő is vonzza a földet*; mert azonban a kő tömege oly elenyészőleg csekély a föld tömegéhez képest, a kő vonzását semmisnek vehetjük. Meglehet, hogy az erkölcsi életben is az egyes ember, mint factor, mely valamely nép erkölcsének kialakításában közreműködik, a másik factorhoz képest rendesen elenyészőleg csekély jelentőségű, de nem szabad azt semmisnek venni, de sőt néha-néha nagyon is észrevehető e factornak hatása is.

Egyoldalú, ferde felfogás Williams szerint azon nézet is, miszerint az elkövetett tett a jellemre visszahatni képes nem volna. A mint testileg, ha mozgást számtalanszor ismétlünk, ez automatikussá válik; a mint mindegyik mozgás a következőt, hábr csekély vagy észrevehetetlen fokban könnyíti; úgy minden elkövetett tett nyomot hagy a jellemben, az embert a tett elkövetésére — talán észre nem vehető módon, de mégis — hajlandóbbá teszi. Tetteink, így hivatkozik a szerző George Eliot szavaira, a gyermekekhez hasonlók, kiket nemzettünk. De sőt gyermekeket megfojthatunk, tetteket soha; nekik tönkre nem tehető életük van *mind saját öntudatunkban*, mind azon kívül. (518. l.) Ha tehát valaki jót, vagy rosszat tett, nemcsak azért felelős, hogy a környezetre hatott, hanem azért is, hogy saját jellemét a jó vagy rossz útra terelte. Az absolut erkölcsi követelményeknek megfelelő állapot sohasem fog beállni, azt csak megközelíthetjük; de minden időnek erkölcsi állapota az időkne megfelelő, az egyen-és alkalmazkodás tana szerint.

Legyen szabad ismertetésemet a következő rövid elmélkedéssel befejezni. Courcelle-Seneuil fentebb említett szavai Spencer etikájának alapeszméjét fejezik ki. Az eszményi ethika eszményi társadalmi életet és erkölcsileg eszményi embereket tételez fel. Kérdés, megírhatjuk-e ennek rajzát? Hadd éljek összehasonlítással, hogy gondolatomat tisztán kifejtsem, oly összehasonlítással, melyet Spencer a Social Staties-ben tesz. Jelenlegi társadalmi életünk a testnek pathologiai életével hasonlítható össze, ennek megfelelő

leg etlikai törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy e pathologiai életet egészséges physiologiai életté fejlesszük. Abban a helyzetben vagyunk sokszor, hogy nem választhatjuk az abszolút jót, hanem a legkisebb rosszat, mely a jó felé vezet, mint a gyógyszer maga is nem abszolút jó valami, nem abszolút egészséges valami, hanem az egészséget czélozza. De másrészt ismernünk kell az abszolút társadalmi életet és annak megfelelő erkölcsi codexét, hogy hozzá, mint célunkhoz, közeledjünk. Ismerjük-e azt? Ha nem is találunk absolute egészséges embert, mégis sok egészséges embert látunk és így az ember physiologiailag egészséges életének rajzát megkísérelhetjük; de tehetjük-e ezt a társadalmi életre vonatkozólag is? Tapasztaltunk-e társadalmi életet, mely az eszményi állapotot még csak meg is közelítené, hogy arra támaszkodva, az eszményi társadalmi életnek rajzát megkísérelhessük és arra erkölcsi codexünket alapítsuk? Spencer talán érezhette e nehézséget és azért így veti fel a kérdést: miféle föltételeket kíván az élet, mint olyan, bármerre tekintsünk is? Ezeknek a feltételeknek consequentiáit vonván le és azokat az erkölcsi életre alkalmazván iparkodik ő erkölcsi codexét megállapítani. Mindenesetre azt látjuk, hogy Spencer az erkölcestant positiv alapokra akarja fektetni, és a tudományt magát positiv tudományyá tenni, de senki sem veheti szemére, hogy ezen törekvésével ideálok felé nem törekszik. Ki őt, mint nálunk megesett, a tisztán utilitarius bölcselőkkel egy kalap alá hozza, az vagy nem ismeri, vagy legfeljebb, mint mondani szokták, másod kézből ismeri.

Dr. Lechner László.

* * *

«Revue de droit public et de la science politique.»

Azóta, hogy a közjog is szigorú szakszerű művelés alá jutott és így szűnőben van az a felfogás, mely e körben az irodalmi munka feladatának pusztán a jogi szabályok leírását, illetve kivonatolását tekintette, a tudományos szint, a szomszédtól kérve kölesön: mindinkább érezhető volt hiánya az olyan folyóiratoknak, melyek főképp e szakmát szolgálva, annak érdekeit képviseljék, haladásra buzdítsanak, azt számon tartásák és ellenőrizték.

A közjognál erre annál nagyobb szükség van, mert itt